

Benjamin Barber A Passion for Democracy

Princeton University Press. 1998. 320 pages.

החברה הישראלית, על-פי הדעה הרווחת, עוברת תהליך של אמריקניזציה הניכר בשפה, בנורמות ההתנהגות, בהפרטת המשק הציבורי, בצמצום מדינת-הרווחה, בתרבות הצריכה וכיוצא באלה. אחד הדברים שמרבים להזכיר בהקשר זה הוא האינדיווידואליזם האמריקאי, המתפרש כזכותו של הפרט לבחור ולקדם את רצונותיו הפרטיים ללא מחויבות לקולקטיבי. מחברה ציונית, שמודרכת על-ידי הרעיון של "טוב משותף" לכל אזרחיה (היהודיים), עברנו בהשראה אמריקאית לחברה שנותנת עדיפות לאינטרס האישי, ורואה את מטרת הפוליטיקה בסיפוקם, באיזונם ובשכלולם של אינטרסים אלה. אולם לאינדיווידואליזם האמריקאי יש צדדים נוספים שאנו מתעלמים מהם לרוב, שאחד מהם הוא אחריותו של היחיד, כיצור אוטונומי, כלפי החברה הדמוקרטית ומסודותיה. אחריות זו באה לידי ביטוי בחיי אזרחות פעילים באופן שוטף. ספרו האחרון של Benjamin Barber מאפשר לנו להיזכר שהמסורת הדמוקרטית האמריקאית, ובעיקר תפיסת האזרחות בה, הינן מורכבות ורבות-פנים.

ספרו של Barber הינו למעשה אסופת מאמרים ומסות שכתב החל באמצע שנות השמונים ועד היום, והרוח השורה בהם היא של ביקורת חריפה למדי על מצבה של הדמוקרטיה האמריקאית. הספר מחולק לארבעה שערים: הראשון עוסק בתיאוריה הדמוקרטית ובמקומו של הליברליזם בתוכה; השני עוסק בפרקטיקה של הדמוקרטיה האמריקאית, בעיקר בכל הנוגע לאזרחות ולמנהיגות; השלישי עניינו חינוך אזרחי לדמוקרטיה; והפרק הרביעי בוחן את מקומה של הטכנולוגיה התקשורתית בחיים הציבוריים. יש תימות משותפות לכל המאמרים, אך הם אינם מהווים מקשה אחת. בחלקם ניכר ההקשר המיידני שבו נכתבו, ולכן ערכם הכללי של אותם מאמרים מוגבל; מובן גם כי המחבר מיעד את ספרו בעיקר לקהל הקוראים האמריקאי המכיר את ההקשרים. יחד עם זה יש בספר רעיונות חשובים אחדים, כך שלא רק קהל זה ימצא בו עניין. הספר כתוב באופן קולח ומצליח לבטא רעיונות מורכבים בשפה שאינה אקדמית יתר על המידה.

Barber מפתח בספרו האחרון אותה תפיסה דמוקרטית שהציג בספרו *Strong Democracy* (1984). גישה זו הינה במידה רבה טוקוויליאנית, ומנסה למצוא איזון בין תפיסה ליברלית של דמוקרטיה לבין תפיסה רפובליקנית של צורת משטר זו. מצד אחד, Barber מכיר בכך שזכויות היחיד הינן הישג חשוב של הדמוקרטיה המודרנית, מאחר שהן מאפשרות ליצור ספירה פרטית שלשלטון ולעוצמה הפוליטית אין בה דריסת-רגל; מצד אחר, הוא הולך בעקבות טוקוויל כשהוא טוען כי זכויות היחיד יתקיימו רק אם הן ילוו בהשתתפות פעילה ומתמדת של האזרח בפוליטיקה. כאשר אזרחים אינם נוטלים חלק בעיצוב חיי החברה שלהם, המשטר צפוי לחרסם באופן הדרגתי בזכויותיהם ולהופכם לתלויים בשירותי המדינה הביורוקרטית. במילים אחרות, הניגוד בין חירות שלילית לחירות חיובית הינו מדומה, כי רק חירות חיובית והשתתפות פוליטית יכולים להבטיח את החירות השלילית ואת הערכים הליברליים המגינים על פרטיות:

Service to the nation is not a gift of altruists but the duty of free men and women whose freedom is wholly dependent on and can

survive only through the assumption of political responsibilities.
(p. 195)

Barber מציג עמדה ייחודית־משהו בפילוסופיה הפוליטית (בהקשרה האמריקאי). מבחינות רבות הוא קרוב לפילוסופים המכונים קהילתניים (Communitarians), מאחר שהוא מחייב אזרחות פעילה, ורואה את התפתחות האדם כנובעת מהשתתפות זו. הוא גם מצייר את הספירה הציבורית כמקום לדו־שיח בין דעות שונות, תוך חיפוש כן אחר הטוב המשותף. כמו רוב הפילוסופים הקהילתיים, אין הוא מבקש לכפור בהישגי הליברליזם, כי אם לטעון שהאזרחות הליברלית מציבה את היחיד כצרכן פסיבי של שירותים מטעם המדינה, ולא כיצור עצמאי שצריך ליטול על עצמו אחריות לעולמו הציבורי (ע' 8). יחד עם זה, המחבר אינו קהילתי במובן המקובל, מאחר שמסורת מהווה גורם שולי בחשיבתו, ותפיסתו הדמוקרטית הינה רדיקלית לעומת השמרנות המאפיינת הוגים קהילתיים. בעוד שהאחרונים (לדוגמה, Walzer) כמהים להמשכיות בזמן מבחינה נורמטיבית, Barber מאמץ את תורתו של Thomas Jefferson, שעל־פיה כל דור צריך להגדיר מחדש את החוקה, את המוסדות ואת המטרות הבסיסיות של הדמוקרטיה; על־מנת להפוך את הדמוקרטיה לדבר חי, יש לחולל מהפכה מתמדת בועיר־אנפין (ע' 168). דמוקרטיה שייכת להווה, ולא לעבר; היא מחייבת שינוי בהתאם לצרכים משתנים, ואינה מקדשת את שימורם של ערכים מסורתיים.

למען האמת, Barber ממוקד פחות ברעיון של טוב משותף כשלעצמו, ויותר באזרחים המגדירים אותו. על־פי תפיסתו, אזרח אינו נולד עם סגולות הכרחיות להשתתפות פוליטית, אלא רוכש אותן מתוך התנסויות שלו ושל אחרים. אזרחות פעילה, טוען המחבר בעקבות האסכולה האריסטוטלית, הינה תנאי הכרחי להתפתחותנו האנושית משום שסגולותינו (כגון חוש שיפוט וסובלנות) באות לידי ביטוי שלם ובנושאים המכריעים ביותר רק בספירה הפוליטית. Barber סבור כי תחילת החינוך האזרחי מתרחשת בבתי־הספר, וכאן הוא רואה כישלון מקיף של מערכת החינוך האמריקאית. מערכת זו משקיעה משאבים בהקניית ידע שיש לו שימוש בשוק העבודה, ומוזיחה את החינוך לחירות במובנה האזרחי (ע' 220). הזנחת חינוך זה – כאשר היא מתווספת למשכורות נמוכות למורים, כיתות צפופות, חוסר מעורבות של הורים ועוד – גורמת לכך שלאזרחות אין אפילו את הבסיס הראשוני להתפתחותה. חולשת האזרחות בולטת מול התחזקותם של הקפיטליזם בכלל ושל המדיה בפרט בעיצוב השיח הפוליטי, תהליך שאותו ניתח המחבר בספרו הקודם *Jihad versus McWorld*, במישור הפוליטי, כשלון הרוח האזרחית בא לידי ביטוי באופייה הריכוזי של המנהיגות.

חברות שיש בהן אזרחים חלשים בוגות מנהיגות בעלת סמכויות רבות־עוצמה. הן מניחות שהסגולות הטובות של המנהיגות יחפו על העדרן בקרב אזרחים מן השורה, שאי־יכולתן להגיע להכרעות יוחלף בהחלטיות ביצועית, שאדישותן ומבוכתן לנוכח העניינים שעל־הפרק יפתרו באמצעות מומחיותם ונסיגונם של העומדים בראשן. על־פי התפיסה שהשתרשה כיום בארצות־הברית, החובה האזרחית מצמצמת לבחירת נציגים, ואינה כוללת נטילת אחריות מתמשכת בניסיון להבין, להשפיע ולקבל החלטות בעניינים פוליטיים. חוסר היכולת (או העניין) של אזרחים לפתח דו־שיח ביניהם בספירה הציבורית, ולבנות מתוך כך הסכמה על ערכים ומטרות בסיסיים, מדריך אותם ליצור אחדות מדומה

שסמליה הם הנציגים הנבחרים, ובעיקר הנשיא. לדעת Barber, יש יחס ישיר כמעט בין חולשת הרוח האזרחית לבין אופיו הריכוזי של המשטר הדמוקרטי והפיכת העומדים בראשו לגיבורי־תרבות ולמושאים להערצה. מנהיגות שראויה אכן לשמה צריכה "להעלים" את עצמה:

Facilitating leadership empowers people. It functions modestly to enhance the quality and intensity of civic participation, and simultaneously guards the rights of all citizens to equal participation. (p. 103)

מנהיג טוב הוא זה שהופך את עצמו למיותר כמעט. תהליך זה הינו אפשרי, כמובן, רק אם האזרח רואה בהשתתפות פוליטית דבר המשרת אותו, גם אם לא באופן מידי וישיר. אולם מעבר ליכולת ראייה רחבה זו, הקושרת את האינטרס האישי לציבורי, האזרח צריך גם לפתח כשרים אחדים, כגון: חוש שיפוט (בסוגיות של צדק אך גם בנושאי מדיניות מעשית); יכולת חשיבה עצמאית וביקורתית שאינה נוהה אחר מוסכמות הרוב, וכמובן, אומץ לבטא עמדות חריגות המתקבלות בתהליך רפלקסיבי זה; יכולת להקשיב ולהתדיין, ובאופן רחב יותר, אמונה בשפה וביכולתה ליצור עולם משותף בין אנשים, אף־על־פי שהוא אינו מוחשי. אפשר כמובן לטעון בצדק מסוים כי Barber הינו גם אידיאליסט וגם נוסטלגי, וכי הוא משאיר נושאים רבים שלא נפתרו באופן משכנע (לדוגמה, המשמעות של השתתפות פוליטית בעולם שבו חלק גדול מהשאלות הינן ברובד גלובלי). אולם העמדה שלו הינה חשובה, ולא רק להחייאת התהליך הדמוקרטי בארצות־הברית. דבריו רלוונטיים גם לחברה הישראלית, שבה יש ניסיון להגדיר מחדש את משמעות האזרחות ואת היחס בין האינדיווידואל לקהילה בעידן שאם אינו פוסט־ציוני אזי הוא לפחות פוסט־חלוצי.

איל חוברס

אוניברסיטת תל־אביב